

Warszawa, 13 lutego 2021 r.

dr hab. Anna Zawidzka-Łojek, prof. UW
Kierowniczka Katedry Prawa Europejskiego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warszawski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr

pt.

- I. Ocena wyboru tematyki rozprawy doktorskiej**
- II. Ocena strony merytorycznej rozprawy**
  - 1. Cel badawczy, pytania badawcze**
  - 2. Treść rozprawy**
  - 3. Tezy rozprawy**
  - 4. Podsumowanie oceny merytorycznej rozprawy**
- III. Ocena strony formalnej rozprawy**
  - 1. Struktura rozprawy**
  - 2. Wykorzystane źródła**
  - 3. Pozostałe elementy warsztatu naukowego**
  - 4. Podsumowanie oceny strony formalnej rozprawy**
- IV. Wnioski końcowe**

I. Ocena wyboru tematyki rozprawy doktorskiej

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr Anety Skorupy-Wulczyńskiej poświęcona jest zagadnieniu praw językowych obywatela Unii Europejskiej z perspektywy polityki językowej i porządku lingwistycznego Unii „zjednoczonej w różnorodności” oraz ochrony praw podstawowych. Uzasadniając wybór tematu Autorka wskazała na niedostateczne omówienie tego zagadnienia w literaturze przedmiotu. Wśród prac z tego zakresu znajdujemy bowiem przede wszystkim monografie dotyczące poszanowania różnorodności językowej UE oraz prace poświęcone specyfice wykładni prawa UE jako prawa wielojęzycznego, a pozycje dotyczące także statusu obywatela UE oraz ochrony praw

podstawowych w Unii. Z pewnością trudniej znaleźć omówienie przedmiotowego zagadnienia z perspektywy takiej, jaką zaproponowała Doktorantka.

Podzielam opinię Doktorantki, że „podejście Unii do praw językowych zostało ukształtowane pod wpływem dwóch celów, poszanowania różnorodności językowej Unii z jednej strony, oraz dążenia do zacieśnienia i standaryzacji współpracy między państwami członkowskimi z drugiej” (str. 7). Towarzyszy temu perspektywa prawnoczwolnicza i postrzeganie problematyki wielojęzyczności w UE jako obszaru badań z zakresu praw podstawowych i konstrukcji normatywnej obywatelstwa Unii Europejskiej.

W świetle powyższego, wybrany przez Autorkę temat badawczy zasługuje na całościowe opracowanie w formie monografii stanowiącej tekst rozprawy doktorskiej. Zagadnieniu poszczególnych aspektów wielojęzyczności UE, w tym zwłaszcza wykładni wielojęzycznego prawa UE, poświęconych jest wiele pozycji literatury przedmiotu jednak, jak słusznie wskazuje Autorka, w literaturze brakuje monograficznego opracowania poświęconego całościowemu omówieniu praw językowych obywateli UE, uwzględniającego wymiar prawno-czwolniczy i tożsamościowy wybranej problematyki.

Przygotowanie rozprawy doktorskiej dotyczącej wskazanej tematyki jest zatem jak najbardziej uzasadnione.

II. Ocena strony merytorycznej rozprawy

1. Cel badawczy, pytania badawcze

We wprowadzeniu do rozprawy Autorka wskazuje jako cel rozprawy „zweryfikowanie głównej tezy, zgodnie z którą prawa językowe obywateli Unii stanowią istotny aspekt poszanowania Unii dla tożsamości narodowej państw członkowskich, które zagwarantowane jest w traktatach. Ochrona tych praw jest konsekwentnie wzmacniana w prawie UE, w czym istotną rolę odgrywa obywatelstwo Unii”. Z tym stwierdzeniem Doktorantki trudno się nie zgodzić. Bez wątplenia różnorodność językowa UE i respekt dla używania tak wielu języków jako języków autentycznych, urzędowych i języków roboczych jest ściśle związana z poszanowaniem istoty tożsamości państw członkowskich. Prawa językowe postrzegać również można z perspektywy obywateli Unii i ich praw zagwarantowanych w ramach wielopłaszczyznowego charakteru ochrony praw podstawowych w UE. Mam jednak wątpliwości co do sformułowania Autorki, że „celem rozprawy jest zweryfikowanie głównej

tezy, zgodnie z którą (...). Teza powinna być sformułowana w wyniku przeprowadzonych badań, być wnioskiem wynikającym z nich. Stawiamy hipotezy, które następnie weryfikujemy prowadząc badania, w wyniku czego formułujemy tezy.

Doktorantka wskazuje następnie hipotezy badawcze, jakie zamierza zweryfikować w toku prac nad rozprawą:

1. Prawa językowe stanowią integralną część polityki językowej Unii Europejskiej
2. Unia Europejska tworzy reżim językowy, który stanowi podstawę praw językowych.
3. Obywatelstwo Unii wzmacnia ochronę praw językowych obywateli państw członkowskich.
4. Unia Europejska szanuje wybrane prawa językowe jako prawa podstawowe.

Doktorantka wskazała także zadania (problemy) badawcze, która postawiła sobie w ramach pracy nad rozprawą i zrealizowanie których pozwoliło na weryfikację hipotez badawczych. Jako problemy badawcze określiła:

- analizę polityki językowej Unii Europejskiej i jej wpływu na prawa językowe obywateli państw członkowskich
- zbadanie praw językowych obywateli państw członkowskich, które wynikają z wielojęzycznego prawa unijnego
- zbadanie praw obywateli państw członkowskich odnoszących się do posługiwania się językami UE w komunikacji z instytucjami Unii
- analizę praw językowych wynikających z praw przyznanych obywatelom UE w Traktacie z Lizbony
- zbadanie praw językowych wynikających z uniwersalnych praw człowieka „stanowiących zasady ogólne prawa UE”
- analizę praw językowych wynikających z praw podstawowych ujętych w Karcie praw podstawowych UE.

Wskazane hipotezy problemy (zadania) badawcze zostały prawidłowo określone i zrealizowane w toku rozważań (jakkolwiek zadania 4, 5 i 6 częściowo pokrywają się ze sobą). Najbardziej interesująca wydaje się hipoteza odnosząca się do postrzegania niektórych z praw językowych jako praw podstawowych (hipoteza 4).

2. Treść rozprawy

Praca zawiera wartościową, bardzo szczegółową i dokładną analizę polityki językowej UE z perspektywy ochrony praw podstawowych obywateli UE i tożsamości narodowej państw członkowskich. Autorka słusznie zauważyła, że współistnienie wielu języków w Europie realizuje aspirację do bycia „zjednoczonym w różnorodności”, co stanowi motto Unii Europejskiej. Różnorodność oznacza przy tym nie tylko fakt istnienia wielu języków w UE, ale konieczność zapewnienia ochrony praw językowych osób posługujących się nimi.

Rozdział pierwszy poświęciła Autorka analizie struktury językowej Unii Europejskiej. Wskazane zostały podstawowe założenia polityki językowej UE, tj. wielojęzyczność (instytucjonalna i prawna) oraz różnorodność językowa, a następnie jej podstawy prawne i zastosowanie w praktyce. W podsumowaniu rozważań zawartych w tym rozdziale Doktorantka wskazała słusznie, że prawa językowe w ramach unijnej polityki językowej chronione są na dwóch podstawowych poziomach, tj. poprzez zagwarantowanie obywatelom Unii dostępu do niej w ich własnym języku macierzystym oraz poprzez prawo komunikowania się z instytucjami w jednym z języków urzędowych UE. Interesujące są rozważania Autorki dotyczące wpływu konstrukcji normatywnej obywatelstwa UE na zakres zastosowanie i praktyczne znaczenie praw językowych. Autorka celnie wskazuje sposób, w jaki Trybunał Sprawiedliwości UE rozwija koncepcję obywatelstwa UE w kierunku mającym uchronić obywatela UE przed nadmierną ingerencją państwa członkowskiego, realizującego swoją politykę językową, w zakres praw i wolności wynikających ze statusu obywatelstwa unijnego. Autorka słusznie zauważa, że w polityce językowej Unii Europejskiej występują sprzeczności związane z okolicznością, iż Unia z jednej strony stara się chronić różnorodność językową i zapobiegać praktycznej dominacji jednego czy kilku języków, z drugiej zaś promuje wielojęzyczność i naukę języków, zwłaszcza tych najczęściej używanych i silnych ekonomicznie.

W toku wywodów Doktorantka stara się także porównać reżimy językowe Unii Europejskiej, Organizacji Narodów Zjednoczonych i Rady Europy, dochodząc do wniosku, że „tylko system językowy UE kreuje i chroni konkretne prawa językowe obywateli państw członkowskich”. Polityki językowe ONZ i Rady Europy, zdaniem Autorki, nie tworzą szczególnych praw odnoszących się do używania języków, jakimi posługują się obywatele państw członkowskich tych organizacji. Doktorantka podkreśla w tym kontekście, że polityki tych organizacji, nawet jeśli są wielojęzyczne, odnoszą się przede wszystkim do języków jako środków komunikacji wewnątrz organizacji, a nie polityki tożsamości. Rozważania te są

wartościowe pod względem naukowym i interesujące, jednak być może należało wyróżnić je w wyraźniejszy sposób niż umieszczanie ich w rozdziale dotyczącym polityki językowej UE jako takiej.

W rozdziale drugim Doktorantka omawia „prawa językowe wynikające z unijnego reżimu językowego”. Jako reżim językowy rozumie ogół regulacji odnoszących się do formalnej równości wszystkich oficjalnych języków Unii Europejskiej. Autorka słusznie zwraca uwagę, że system ten ma zagwarantować przestrzeganie zasady otwartości, równości i niedyskryminacji. Wobec okoliczności, że temat wielojęzyczności UE jako takiej został obszernie omówiony w literaturze, rozważania w pracy skoncentrowane są wokół praw językowych wynikających z wielojęzyczności UE opartej na konstrukcji normatywnej języków autentycznych, a także wokół praw językowych związanych z wielojęzycznością jako jedną z podstaw funkcjonowania obsady urzędniczej UE i związanym z istotą języków roboczych. W wyniku przeprowadzonej analizy Doktorantka dochodzi do wniosku, że włączenie języka każdego państwa członkowskiego do zbioru języków urzędowych UE odzwierciedla poszanowanie tożsamości narodowych członków Unii oraz tworzy ramy instytucjonalne komunikacji językowej w UE. W toku rozważań Autorka zwraca uwagę na problem niekonsekwencji w polityce Unii dotyczącej wielojęzyczności w pracach instytucji UE. Zauważa, że z jednej strony zasady demokracji i równości wymuszają na instytucjach UE działanie i komunikowanie się we wszystkich językach UE, z drugiej zaś zasady te ograniczają możliwość racjonalnego i zgodnego z polityką oszczędnościową stosowania ograniczonej grupy języków de facto roboczych Unii (z dominującym językiem angielskim). Praktyka i efektywność kontra równość i demokracja. Byłabym wdzięczna, gdyby podczas obrony Doktorantka zechciała skomentować ten interesujący wątek, także w kontekście ewentualnego ograniczenia praw językowych obywateli UE w kontaktach z unijnymi instytucjami oraz osób starających się o stanowiska w aparacie urzędniczym UE.

Rozdział trzeci poświęcony jest analizie praw językowych związanych z obywatelstwem UE; Autorka przedstawia ich usystematyzowany katalog wskazując, iż różnią się one co do istoty oraz zakresu zastosowania. Wśród praw o charakterze socjalnym analizuje prawo do używania własnego języka przed sądem państwa członkowskiego, prawo pracownika i osoby zatrudnionej na własny rachunek do bycia niedyskryminowanym ze względu na kompetencje językowe, a także prawo konsumenta do dostępu do etykiet i instrukcji we własnym języku. Jako prawo osobowe określa prawo do wyboru imienia i nazwiska, natomiast jako prawa polityczne – prawo petycji do unijnego Ombudsmana, prawo

do zwracania się do instytucji unijnych w języku macierzystym i związane z nim prawo otrzymywania odpowiedzi w tym samym języku. Doktorantka podkreśla rolę orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE w rozwoju i umocnieniu statusu obywatela UE i ścisłego związania go z zastosowaniem zasady niedyskryminacji i prawem do swobodnego przemieszczania się i pobytu, co ma realny wpływ na rozszerzenie ochrony wynikającej z praw językowych. W toku wywodów analizuje mechanizmy, które prowadzą do wzmocnienia konkretnych uprawnień obywateli UE związanych z możliwością używania języka ich macierzystego w kontekście różnych sytuacji objętych zakresem zastosowania prawa unijnego. Szczególnie interesujące są rozważania dotyczące prawa do wyboru imienia i nazwiska w kontekście kompetencji państw członkowskich do regulowania kwestii pisowni imion i nazwisk jako elementu tożsamości narodowej i konstytucyjnej. Chciałabym zapytać Doktorantkę, jak ocenia sposób, w jaki Trybunał Sprawiedliwości UE równoważy prawa obywateli UE do określonej pisowni nazwiska i imienia w ramach prawa do przemieszczania się i pobytu z koniecznością poszanowania tożsamości i kompetencji państw członkowskich do ustalania pisowni nazwisk. Czy zgadza się Pani z oddaniem kompetencji do oceny proporcjonalności środków krajowych sądom krajowym ?

Rozdział 4 poświęcony jest analizie praw językowych wynikających z ochrony praw podstawowych w UE. Autorka omawia instrumenty prawa międzynarodowego, odnoszące się do ochrony praw człowieka, jako inspiracji do sformułowania praw podstawowych jako zasad ogólnych prawa unijnego. Interesujące są rozważania dotyczące indywidualnych i zbiorowych praw językowych. Doktorantka wskazuje, że w debacie poświęconej temu zagadnieniu dominuje pogląd, że są to prawa indywidualne, a koncepcja praw zbiorowych jest uzasadniona, jeśli osoba mająca dane prawo jest członkiem grupy (mniejszości). Autorka identyfikuje jako uniwersalne językowe prawa podstawowe wolność wypowiedzi we własnym języku, prawo do bycia niedyskryminowanym ze względu na język (przede wszystkim związane z dostępem do edukacji) i proceduralne prawa językowe. Szczegółowe rozważania dotyczą praw językowych wynikających z praw podstawowych jako zasad ogólnych i z praw ujętych w Karcie praw podstawowych UE. Autorka wskazuje, że nie ma zgody wśród przedstawicieli doktryny co do uznania indywidualnych praw językowych za prawa podstawowe.

3. Tezy rozprawy

Jako cel rozprawy Doktorantka wskazała wykazanie, że prawa językowe obywateli Unii Europejskiej stanowią istotny element poszanowania tożsamości narodowej państw

członkowskich, chronionej na podstawie traktatów. Postawiony cel Autorka rozprawy z pewnością zrealizowała. Opracowanie odpowiedzi na pytania badawcze sformułowane we wstępie do rozprawy pozwoliło Doktorantce na sformułowanie wniosków ujętych w zakończeniu. Autorka podkreśla, że Unia Europejska jest jedyną organizacją międzynarodową, której polityka językowa stanowi źródło wykonalnych praw językowych obywateli jej państw członkowskich a reżim językowy UE wyklucza przyjęcie jednego języka urzędowego UE. Autorka formułuje tezę, że równość wszystkich języków urzędowych gwarantuje obywatelowi Unii prawo do bycia jednojęzycznym, tj. prawo do polegania na jednej wersji językowej aktów prawa UE dla zapoznania się z jego lub jej prawami. Prawo to wynika z trzech reguł, tj. zasady prawniczej wielojęzyczności, zasady równoważnej autentyczności i zasady jednolitej interpretacji i stosowania prawa.

Doktorantka wskazała także nierozwiązane kwestie wynikające z wielojęzyczności Unii Europejskiej, w tym okoliczność, że naruszenie administracyjnych praw językowych przez instytucje UE nie ma konsekwencji prawnych, które mogłyby zagwarantować przestrzeganie praw obywatela UE.

4. Podsumowanie oceny merytorycznej rozprawy

W toku rozważań Autorka dokonała bardzo starannej analizy bogatego materiału źródłowego, Na pozytywną ocenę zasługuje jasność wyводу i kompleksowe, dobrze usystematyzowane ujęcie wybranej tematyki. Cele badawcze zostały skutecznie zrealizowane a wnioski z przeprowadzonych badań jasno i przekonująco sformułowane.

III. Ocena strony formalnej rozprawy

1. Struktura rozprawy

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska ma przewidzianą przez Ustawę z 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2003 r., Nr 65, poz. 595 ze zm.) formę maszynopisu książki (art. 13 ust. 2). Maszynopis ten liczy 346 stron (z czego właściwe rozważania zajmują 300 stron), składa się z 4 rozdziałów podzielonych na dalsze jednostki redakcyjne, opatrzonych wstępem i zakończeniem, a także wykazem skrótów oraz bibliografią, zawierającą wykaz pozycji literatury, podzielonych na „książki i monografie” oraz. W bibliografii autorka ujęła także wykaz analizowanych źródeł prawa pierwotnego i pochodnego UE oraz orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, decyzji Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich, a także innych relewantnych

dokumentów instytucji Unii Europejskiej, Rady Europy oraz Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Konstrukcja rozprawy jest logiczna i przejrzysta. Kolejność rozdziałów i proporcje pomiędzy nimi są co do zasady prawidłowe. Każdy rozdział rozpoczęty jest uwagami wstępnymi („*Opening remarks*”) oraz zakończony wnioskami („*Conclusions*”) systematyzującymi tok wywodów, co stanowi istotny walor rozprawy i ułatwia percepcję zawartych w niej tez. Zdarza się, że tytuł podjednostki redakcyjnej powtarza, lub jest bardzo zbliżony do tytułu rozdziału (tak Rozdział 2 i p. 2.3). Myślę, że praca zyskałaby na spójności i przejrzystości, gdyby podział na jednostki redakcyjne nie dochodził aż do poziomu 6, tj. np. 2.3.1.2.2.1.

2. Wykorzystane źródła

Na wyjątkowo obszerną bibliografię recenzowanej rozprawy składają się, według klasyfikacji zaproponowanej przez Autorkę: książki i monografie, artykuły naukowe i rozdziały w pracach zbiorowych, strony internetowe, dokumenty Unii Europejskiej (z podziałem na prawo pierwotne, prawo pochodne, , orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości i Sądu UE, opinie rzeczników generalnych, decyzje Europejskiego Ombudsmana oraz „inne” dokumenty), dokumenty Rady Europy, w tym konwencje i orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, a także dokumenty ONZ i dokumenty „inne” (w tym akty instytucji krajowych). Wykaz ten jest nie tylko obszerny, ale bardzo solidnie przygotowany i opracowany pod względem formalnym.

Doktorantka uwzględniła podstawowe monografie dotyczące poszanowania różnorodności językowej UE oraz prace poświęcone specyfice wykładni prawa UE jako prawa wielojęzycznego, statusowi obywatela UE oraz ochronie praw podstawowych, w tym zasadzie niedyskryminacji, co należy ocenić zdecydowanie pozytywnie. Szeroka perspektywa badawcza przyjęta przez Doktorantkę, uwzględniająca postrzeganie praw językowych w kontekście respektowania tożsamości narodowej państw członkowskich, ochrony praw podstawowych oraz konstrukcji normatywnej obywatelstwa Unii Europejskiej, znajduje odzwierciedlenie w wyborze źródeł.

Autorka posłużyła się literaturą przedmiotu w języku polskim i angielskim. Z pewnością wykorzystanie literatury w innych językach obcych znacząco wzbogaciłoby rozprawę, jednak liczne pozycje anglojęzyczne wypełniają bibliografię w wystarczającym stopniu. Ponadto nie ulega wątpliwości, że coraz więcej autorów, w tym Doktorantka w swej

rozprawie, wybierają język angielski jako faktyczny roboczy język prawniczej literatury naukowej poświęconej prawu europejskiemu. Podane w bibliografii źródła zostały bez wątplenia bardzo rzetelnie wykorzystane w toku wywodów.

Moje wątpliwości budzi natomiast uwzględnianie w bibliografii pracy doktorskiej wydawnictw o charakterze podstawowych podręczników z prawa Unii Europejskiej czy prawa międzynarodowego. Jakkolwiek ich wartość dydaktyczna jest bezsprzeczna, posługiwanie się nimi na etapie tworzenia rozprawy doktorskiej mającej stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oceniam jako niecelowe. Wyodrębnienie „stron internetowych” wydaje mi się nieco archaiczne, ponieważ odnosi się do formy przekazu, a nie typu publikacji.

3. Pozostałe elementy warsztatu naukowego

Warsztat naukowy Autorki nie budzi zastrzeżeń. Mam jednak pewne wątpliwości do co wskazanych metod badawczych. We wstępie do rozprawy Doktorantka wskazuje, że w toku realizacji założonych celów badawczych stosuje metodę formalno-dogmatyczną, dogmatyczno-prawną i komparatystyczną. Mam zastrzeżenia co do rozróżnienia metody dogmatycznej i formalnej. Jaka jest podstawa tego podziału ? Wątpliwości budzić również może nazwanie porównania rozwiązań prawnych przyjęty w prawie międzynarodowym powszechnym, prawie Rady Europy i w systemie Unii Europejskiej metodą komparatystyczną. Jak sądzę, publiczna obrona rozprawy doktorskiej będzie dobrym forum do wyjaśnienia tych kwestii przez Doktorantkę.

Rozprawa została napisana w sposób klarowny i komunikatywny, dobrym językiem prawniczym. Przypisy zostały skonstruowane w sposób prawidłowy.

4. Podsumowanie oceny strony formalnej rozprawy

Wskazana drobne mankamenty i niedociągnięcia nie podważają zdecydowanie pozytywnej oceny strony formalnej pracy.

IV. Wnioski końcowe

Rozprawę doktorską mgr Anety Skorupy-Wulczyńskiej, napisaną pod kierunkiem prof. dr hab. Jana Barcza, oceniam pozytywnie pod względem merytorycznym i formalnym. Autorka dokonała skrupulatnej analizy materiałów źródłowych, prezentując rzetelne, interdyscyplinarne podejście do zagadnienia o dużym znaczeniu dla funkcjonowania porządku prawnego Unii Europejskiej. Recenzowana rozprawa doktorska spełnia wymagania

art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 593 z późniejszymi zmianami) stanowiąc oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazując ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki z zakresu prawa oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej i może stanowić podstawę dopuszczenia mgr do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora nauk prawnych (art. 14 ust. 2 pkt 3 wspomnianej ustawy).

Anna Zawidzka-Łojek